

Barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda kichik biznesni rivojlantirish uslubiyoti

Ermatov Akmaljon Adxamovich

Andijon davlat texnika instituti

“Iqtisodiyot” kafedrası dotsenti, iqtisodiyot fanlari nomzodi

Andijannattest@gmail.com

ANNOTATSIYA

Kichik biznesni rivojlantirish barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash, bandlikni oshirish, innovatsion faollikni kuchaytirish va hududiy iqtisodiyotni diversifikatsiya qilishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Biroq kichik biznesning iqtisodiy o'sishga qo'shadigan hissasi faoliyat yuritayotgan korxonalar soni bilangina emas, balki mehnat unumdorligi, institutsional sharoitlar, moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlari, inson kapitali va raqamli transformatsiya darajasi bilan ham belgilanadi. Mazkur maqolada kichik biznesni barqaror iqtisodiy o'sish omili sifatida baholash va rivojlantirishning uslubiy yondashuvi ishlab chiqilgan. Tadqiqotda kichik biznesning ishlab chiqarish va bandlik ko'rsatkichlari o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganishda qiyosiy, statistik, tarkibiy va tahliliy usullardan foydalanilgan.

Kalit so'zlar:

barqaror iqtisodiy o'sish, kichik biznes, uslubiyot, integral rivojlanish indeksi, mehnat unumdorligi, institutsional muhit, raqamlashtirish, strategik boshqaruv

Методология развития малого бизнеса для обеспечения устойчивого экономического роста

АННОТАЦИЯ

Развитие малого бизнеса является ключевым фактором обеспечения устойчивого экономического роста, повышения уровня занятости, стимулирования инноваций и диверсификации региональных экономик. Однако вклад малого бизнеса в экономический рост определяется не только количеством действующих предприятий, но и производительностью труда, институциональными условиями, доступом к финансовым ресурсам, человеческим капиталом и уровнем цифровой трансформации. В статье разрабатывается методологический подход к оценке и стимулированию развития малого бизнеса как драйвера устойчивого экономического роста. В исследовании используются сравнительный, статистический, структурный и аналитический методы для изучения взаимосвязи между показателями производства и занятости в секторе малого бизнеса.

Ключевые слова:

устойчивый экономический рост, малый бизнес, методология, интегральный индекс развития, производительность труда, институциональная среда, цифровизация, стратегическое управление.

Methodology for developing small business to ensure sustainable economic growth

ABSTRACT

Small business development is a key factor in ensuring sustainable economic growth, increasing employment, boosting innovation, and diversifying regional economies. However, the contribution of small

Keywords:

sustainable economic growth, small business,

businesses to economic growth is determined not only by the number of operating enterprises but also by labor productivity, institutional conditions, access to financial resources, human capital, and the level of digital transformation. This article develops a methodological approach to assessing and fostering small business development as a driver of sustainable economic growth. The study employs comparative, statistical, structural, and analytical methods to examine the relationship between small business production and employment indicators.

methodology,
integrated
development index,
labor productivity,
institutional
environment,
digitalization,
strategic
management.

Kirish

Kichik biznes iqtisodiy o'sishni ta'minlashda yangi ish o'rinlarini yaratish, tovarlar va xizmatlar ishlab chiqarishni kengaytirish, raqobatni kuchaytirish, innovatsiyalarni joriy etish hamda hududlarda iqtisodiy faollikni oshirish orqali muhim o'rin tutadi. Shu bilan birga, kichik biznes subyektlari sonining ko'payishi o'z-o'zidan mehnat unumdorligining oshishi yoki uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikka erishilishini anglatmaydi. Kichik biznesning iqtisodiy samaradorligi qo'shilgan qiymat yaratish imkoniyatlari, resurslardan foydalanish darajasi, zamonaviy texnologiyalarni o'zlashtirish salohiyati va qulay institutsional muhitning mavjudligi bilan belgilanadi.

O'zbekiston sharoitida kichik biznesni rivojlantirishning uslubiy asoslarini takomillashtirish alohida ahamiyat kasb etadi. Rasmiy statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2025-yilda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 52,2 foizni, jami bandlikdagi ulushi esa 74,9 foizni tashkil etgan. Ushbu ko'rsatkichlar kichik biznesning milliy iqtisodiyotdagi muhim o'rnini namoyon etish bilan birga, uning hissasini faqat iqtisodiy faoliyat ko'lamiga orqali emas, balki unumdorlik va rivojlanish sifati nuqtayi nazaridan ham baholash zarurligini ko'rsatadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi kichik biznesni rivojlantirishni baholash hamda uning barqaror iqtisodiy o'sishga qo'shadigan hissasini kuchaytirishga xizmat qiluvchi strategik ustuvor yo'nalishlarni aniqlashning uslubiy yondashuvini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotda miqdoriy ko'rsatkichlarni institutsional, texnologik, boshqaruv va inson kapitali bilan bog'liq omillar bilan integratsiyalashga alohida e'tibor qaratilgan.

Adabiyotlar tahlili

Kichik biznesni rivojlantirishning nazariy asoslari tadbirkorlik, innovatsiyalar, institutsional sifat va mehnat unumdorligi tushunchalari bilan uzviy bog'liq. Shumpeter (1934) tadbirkorlikni iqtisodiy tuzilmani o'zgartiruvchi va innovatsiyalarni joriy etishga asos bo'luvchi muhim omil sifatida izohlagan. Romer (1990) uzoq muddatli iqtisodiy o'sishda bilimlar va texnologik taraqqiyotning ahamiyatini asoslagan. North (1990) esa institutsional muhitning iqtisodiy rag'batlar va tranzaksiya xarajatlariga ta'sirini yoritgan.

Zamonaviy tadqiqotlarda kichik va o'rta biznes subyektlarining unumdorligini oshirish, moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish hamda raqamli transformatsiyani jadallashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD, 2019) kichik va o'rta biznes raqobatbardoshligini ta'minlashda innovatsiyalar, xalqaro bozorlarga chiqish va raqamlashtirishning muhimligini ta'kidlaydi. Jahon banki tadqiqotlarida esa moliyalashtirish imkoniyatlarining cheklanganligi korxonalar investitsion faolligi va kengayishiga to'sqinlik qiluvchi omillardan biri sifatida qayd etiladi.

Ilmiy adabiyotlar tahlili kichik biznesni rivojlantirishni iqtisodiy va sifat ko'rsatkichlari majmuasi asosida baholash zarurligini ko'rsatadi. Yalpi ichki mahsulotdagi ulush va bandlik ko'rsatkichlari iqtisodiy faoliyat ko'lamini ifodalasa, mehnat unumdorligi, korxonalarning yashovchanligi, innovatsion faollik, raqamli yetuklik va boshqaruv samaradorligi rivojlanish sifatini tavsiflaydi[1-7].

Tadqiqot metodologiyasi va natijalari

Taklif etilayotgan uslubiyot kichik biznesning barqaror iqtisodiy o'sishga qo'shadigan hissasi yagona ko'rsatkich bilan emas, balki o'zaro bog'liq omillar majmuasi orqali belgilanishiga asoslanadi. Tadqiqotda qiyosiy va tarkibiy tahlil, tavsifiy statistika, ko'rsatkichlar asosida baholash hamda nazariy umumlashtirish usullaridan foydalanilgan.

Uslubiy yondashuv kichik biznesni rivojlantirishning o'zaro bog'liq beshta asosiy yo'nalishini qamrab oladi.

1-jadval.

Kichik biznesni rivojlantirishni baholashning asosiy yo'nalishlari

Yo'nalish	Asosiy ko'rsatkichlar	Baholash maqsadi
Iqtisodiy natijadorlik	Qo'shilgan qiymat, ishlab chiqarish o'sishi, bandlik, korxonalarning yashovchanligi	Iqtisodiy hissaning ko'lami va barqarorligini aniqlash
Institutsional rivojlanish	Tartibga solishning prognoz qilinuvchanligi, ma'muriy to'siqlar, qo'llab-quvvatlash imkoniyatlari	Tadbirkorlik faoliyati uchun yaratilgan shart-sharoitlarni baholash
Innovatsiya va raqamlashtirish	Texnologiyalarni o'zlashtirish, raqamli to'lovlar, elektron savdo, jarayonlar innovatsiyasi	Texnologik rivojlanish darajasini aniqlash
Boshqaruv samaradorligi	Moliyaviy rejalashtirish, xarajatlarni nazorat qilish, resurslardan foydalanish	Korxona boshqaruvining samaradorligini baholash
Inson kapitali	Kasbiy ko'nikmalar, malaka oshirish, boshqaruv kompetensiyalari	Mehnat unumdorligini oshirish salohiyatini aniqlash

Taklif etilayotgan tizim kichik biznes rivojlanishini kompleks baholash imkonini beradi. Iqtisodiy ko'rsatkichlar erishilgan natijalarni ifodalasa, institutsional va korxona darajasidagi ko'rsatkichlar ushbu natijalarning shakllanishiga ta'sir etuvchi shart-sharoitlarni aniqlashga xizmat qiladi.

Kichik biznesning iqtisodiy rivojlanishga qo'shadigan hissasini dastlabki baholashda ishlab chiqarish va bandlik ko'rsatkichlari o'rtasidagi nisbat muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 2015-yildagi 64,6 foizdan 2025-yilda 52,2 foizgacha kamaygan. Shu davrda uning jami bandlikdagi ulushi yuqori darajada saqlanib, 2025-yilda 74,9 foizni tashkil etgan.

2-jadval.

Kichik biznesning O'zbekiston iqtisodiyotidagi ulushi

Ko'rsatkich	2015-yil	2025-yil	O'zgarish
Yalpi ichki mahsulotdagi ulushi, %	64,6	52,2	-12,4 foiz bandi
Jami bandlikdagi ulushi, %	77,9	74,9	-3,0 foiz bandi

Keltirilgan ma'lumotlar kichik biznesning yalpi ichki mahsulotdagi nisbiy ulushi bandlikdagi ulushiga qaraganda sezilarli darajada kamayganini ko'rsatadi. Biroq bu holat kichik biznes ishlab chiqarishining mutlaq hajmi pasayganini anglatmaydi. Aksincha, mazkur natija real qo'shilgan qiymat, mehnat unumdorligi va tarmoq tarkibini yalpi ulushlar bilan birgalikda o'rganish zarurligini ko'rsatadi.

Shu sababli uslubiy baholash jarayonida miqdoriy rivojlanish - korxonalar soni, ishlab chiqarish va bandlikning o'zgarishi - hamda sifat jihatidan rivojlanish - mehnat unumdorligi, innovatsiya, raqamlashtirish va iqtisodiy barqarorlikning yaxshilanishi - o'zaro farqlanishi lozim.

Kichik biznes rivojlanishining ko'p mezonli xususiyatlarini yagona tizimda baholash maqsadida integral rivojlanish indeksini shakllantirish taklif etiladi. Mazkur indeks kichik biznesning iqtisodiy natijadorligi hamda korxonalar rivojlanishiga ta'sir qiluvchi shart-sharoitlarni tavsiflovchi normallashtirilgan ko'rsatkichlarni umumlashtirishga asoslanadi.

Har bir ko'rsatkich uchun uning iqtisodiy mazmuniga mos normallashtirish usuli tanlanishi lozim. Xususan, mehnat unumdorligi kabi rivojlanishga ijobiy ta'sir qiluvchi ko'rsatkichlarni min-max usuli orqali normallashtirish mumkin. Ma'muriy xarajatlar yoki korxonalar faoliyatining tugatilish chastotasi kabi salbiy yo'nalishdagi ko'rsatkichlar uchun esa teskari normallashtirish qo'llaniladi.

Integral indeksning umumiy ko'rinishi quyidagicha ifodalanadi:

$$I_{KB} = \sum_{j=1}^m w_j z_j \quad \sum_{j=1}^m w_j = 1$$

bu yerda:

- I_{KB} - kichik biznesning integral rivojlanish indeksi;
- z_j - j -ko'rsatkichning normallashtirilgan qiymati;
- w_j - tegishli ko'rsatkichning vazn koeffitsiyenti;
- m — indeksga kiritilgan ko'rsatkichlar soni.

Vazn koeffitsiyentlarini ekspert baholash, bosh komponentlar usuli yoki boshqa asoslangan statistik yondashuvlar orqali aniqlash mumkin. Vaznlarni tanlash tartibi ochiq va asoslangan bo'lishi, indeksning ishonchliligi esa muqobil vaznlash variantlari orqali tekshirilishi lozim.

3-jadval.

Taklif etilayotgan integral rivojlanish indeksining tarkibi

Qism indeks	Asosiy ko'rsatkichlar	Kutilayotgan baholash natijasi
Iqtisodiy natijadorlik	Bir band xodimga to'g'ri keladigan qo'shilgan qiymat, ishlab chiqarish o'sishi, yashovchanlik darajasi	Iqtisodiy natijalarni o'lchash
Institutsional rivojlanish	Ma'muriy yuklama, tartibga solishning prognoz qilinuvchanligi	Biznes muhitining sifatini baholash
Innovatsiya va raqamlashtirish	Texnologiyalarni o'zlashtirish, elektron savdo, raqamli boshqaruv	Texnologik salohiyatni aniqlash
Boshqaruv samaradorligi	Xarajatlarni nazorat qilish, moliyaviy rejalashtirish, resurslardan foydalanish	Operatsion samaradorlikni baholash
Inson kapitali	Malaka oshirish, kasbiy ko'nikmalar, boshqaruv kompetensiyalari	Mehnat unumdorligini oshirish salohiyatini aniqlash

Integral indeks alohida ko'rsatkichlar tahlilining o'rmini bosmasligi kerak. Uning asosiy vazifasi kichik biznes rivojlanishining umumiy holatini baholash va ayni vaqtda takomillashtirishni talab qiladigan yo'nalishlarni aniqlashdan iborat.

Baholash natijalari kichik biznes faoliyatiga to'sqinlik qiluvchi ustuvor omillarni aniqlash va tegishli rivojlantirish choralarini tanlash uchun asos bo'lib xizmat qilishi lozim. Shu maqsadda tahliliy baholash va strategik boshqaruv jarayonlarini yagona tizimga birlashtiruvchi uslubiyot taklif etiladi.

Mazkur uslubiyotning asosiy afzalligi diagnostika, baholash, rejalashtirish, amalga oshirish va monitoring jarayonlarining o'zaro integratsiyalashganligida namoyon bo'ladi. U tarmoqlar, hududlar va korxonalarning rivojlanish bosqichlari o'rtasidagi farqlarni hisobga olmasdan bir xil qo'llab-quvvatlash choralarini belgilash xavfini kamaytiradi.

Tadqiqot natijalari kichik biznesni rivojlantirishni ko'p mezonli jarayon sifatida baholash zarurligini ko'rsatadi. Ishlab chiqarish va bandlik ko'rsatkichlari iqtisodiy faoliyat ko'lamini ifodalasa-da, ular mehnat unumdorligi, texnologik taraqqiyot yoki iqtisodiy barqarorlik darajasini mustaqil ravishda to'liq ochib bera olmaydi. Integral rivojlanish indeksi ushbu yo'nalishlarni umumlashtirish imkonini beradi, bosqichma-bosqich uslubiyot esa baholash natijalarini boshqaruv qarorlari bilan bog'laydi. Shu bilan birga, indeksning ishonchliligi dastlabki ma'lumotlar sifati, ko'rsatkichlarni tanlash va vazn koeffitsiyentlarini asoslash darajasiga bog'liq. Shu sababli uning

amaliy samaradorligi hududlar va korxonalar kesimidagi kuzatuv ma'lumotlari asosida empirik tekshirilishi lozim.

4-jadval.

Kichik biznesni strategik rivojlantirish uslubiyotining bosqichlari

Bosqich	Asosiy faoliyat	Kutilayotgan natija
Diagnostika	Makroiqtisodiy va institutsional sharoitlarni tahlil qilish	Kichik biznesning joriy holatini aniqlash
Kompleks baholash	Integral rivojlanish indeksini hisoblash	Kuchli va zaif jihatlarni aniqlash
Muammolarni aniqlash	Ustuvor cheklovlar va rivojlanishdagi tafovutlarni belgilash	Aralashuv talab qiluvchi asosiy yo'nalishlarni aniqlash
Strategik rejalashtirish	Rivojlanish ustuvorliklari va vositalarini tanlash	Maqsadli chora-tadbirlarni shakllantirish
Resurslarni taqsimlash	Moliyaviy, texnologik va inson resurslarini muvofiqlashtirish	Resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish
Amalga oshirish	Strategik chora-tadbirlar va institutsional qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini joriy etish	Belgilangan vazifalarni amaliy natijalarga aylantirish
Adaptiv monitoring	Natijalarni baholash va chora-tadbirlarni zaruratga ko'ra tuzatish	Boshqaruv samaradorligi va moslashuvchanligini oshirish

O'zbekiston sharoitida mazkur uslubiyot moliyaviy resurslardan foydalanish, institutsional to'siqlarni kamaytirish, raqamli transformatsiyani jadallashtirish, boshqaruv sifatini oshirish va inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan tabaqalashtirilgan siyosatni ishlab chiqishda qo'llanishi mumkin. Andijon kabi hududlarda esa u mehnat unumdorligi, infratuzilma, texnologiyalarni o'zlashtirish va bozorlar bilan integratsiyalashuv bo'yicha ustuvor cheklovlarni aniqlashga xizmat qilishi mumkin.

Xulosa va takliflar

Tadqiqotda kichik biznesni barqaror iqtisodiy o'sish omili sifatida rivojlantirishning integratsiyalashgan uslubiyoti taklif etildi. Mazkur yondashuv statistik baholash, integral rivojlanish indeksini shakllantirish, ustuvor cheklovlarni aniqlash, strategik rejalashtirish, resurslarni taqsimlash, chora-tadbirlarni amalga oshirish va adaptiv monitoring bosqichlarini o'zaro bog'laydi. Tadqiqot natijalari asosida uchta asosiy xulosaga kelish mumkin. Birinchidan, kichik biznes rivojlanishini miqdoriy va sifat ko'rsatkichlari majmuasi asosida baholash zarur. Ikkinchidan, integral rivojlanish indeksi iqtisodiy, institutsional, texnologik, boshqaruv va inson kapitali omillarining umumiy ta'sirini baholash vositasi bo'lib xizmat qilishi mumkin. Uchinchidan, strategik chora-tadbirlar aniqlangan cheklovlarga muvofiq tanlanishi va muntazam monitoring natijalari asosida takomillashtirib borilishi lozim.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. Ko'p mezonli baholash tizimini joriy etish. Kichik biznes rivojlanishini baholashda ishlab chiqarish, bandlik, mehnat unumdorligi, korxonalar yashovchanligi, innovatsiya va raqamlashtirish ko'rsatkichlarini o'zaro uyg'unlashtirish lozim.

2. Integral kichik biznes rivojlanish indeksini shakllantirish. Indeksni ishlab chiqishda ko'rsatkichlarni normallashtirish, vazn koeffitsiyentlarini asoslash va sezgirlik tahlilini amalga oshirish tartibi aniq belgilanishi kerak.

3. Tabaqalashtirilgan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini qo'llash. Moliyaviy va institutsional yordam choralari korxonalarning hajmi, faoliyat sohasi, hududiy sharoitlari hamda rivojlanish bosqichidan kelib chiqib belgilanishi maqsadga muvofiq.

4. Mehnat unumdorligi va raqamli salohiyatni oshirish. Texnologik modernizatsiya, boshqaruv ko'nikmalarini rivojlantirish va raqamli biznes tizimlarini joriy etishni rag'batlantirish zarur.

Taklif etilgan uslubiyotning amaliy ahamiyati kichik biznes rivojlanishini baholash natijalarini strategik boshqaruv qarorlari bilan bog'lash imkoniyati orqali namoyon bo'ladi. Uslubiyotning ishonchliligini oshirish va amaliy qo'llash samaradorligini aniqlash uchun kelgusida uni hududlar hamda korxonalar kesimidagi izchil statistik ma'lumotlar asosida empirik sinovdan o'tkazish muhim ilmiy vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. North, D. C. (1990). Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press.
2. OECD. (2019). Strengthening SMEs and Entrepreneurship for Productivity and Inclusive Growth: OECD 2018 Ministerial Conference on SMEs. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/c19b6f97-en>
3. Romer, P. M. (1990). Endogenous technological change. Journal of Political Economy, 98(5, Part 2), S71–S102. <https://doi.org/10.1086/261725>
4. Schumpeter, J. A. (1934). The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle. Harvard University Press.
5. World Bank. (n.d.). SMEs Finance. World Bank Group. <https://www.worldbank.org/ext/en/topic/competitiveness/small-and-medium-enterprises-smes-finance>
6. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. (n.d.). Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi. Statistik ma'lumotlar tizimi (SIAT). <https://siat.stat.uz/data/1840/?lang=en>
7. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. (n.d.). Kichik biznesning jami bandlikdagi ulushi. Statistik ma'lumotlar tizimi (SIAT). <https://siat.stat.uz/data/274/?lang=en>